

The Abraham Arbesfeld
Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

*Priorities in
Tzedakah*

Rabbi Daniel Feldman
May 10, 2009 • ט"ז אייר תשס"ט

(1 דברים (טו:ז-יא)

(ו) פי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שיעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון: (ח) פי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחריך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: (י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו פי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך: (יא) פי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצונך לאמר פתח תפתח את ירך לאחריך לעניך ולאביוןך בארצך: ס

(2 משנה – מס' אבות (ג:טו)

הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה:

(3 פירוש המשניות להרמב"ם (שם)

[טו] זה המאמר כולל עניינים גדולים מאד, ולא יהיו דברים כמו אלו אלא לרבי עקיבה. וזה פירושה בקיצור, ובתנאי שהבנת מה שקדם בפרקים הקודמים. אמר: כל מה שבעולם יודע אצלו יתעלה והוא משיגו, והוא אומרו: הכל צפוי. אחר כך אמר: ולא תחשוב שבהיותו יודע הפעולות, יתחייב ההכרח, ושיהיה האדם כפוי על פעולה מן הפעולות. אין הדבר כן, אלא כל אדם בוחר כמה שיעשהו, והוא אומרו: והרשות נתונה, רצונו לומר: רשות כל אדם נתונה לו, כמו שבארנו בפרק השמיני. אמר: ומשפט ה' לבני אדם אמנם הוא בחסד, לא במיצי הדין המחוייב עליהם, כמו שבאר יתעלה מתארו, ואמר: (שמות לד ו) "ארך אפים ורב חסד". ואמרו: "ארך אפים לצדיקים ולרשעים". ואמר הנביא, מתאר: (תהלים קמה ט) "טוב ה' לכל" וכו'. אחר כך אמר, שהמעלות לא יושגו לפי שעור גודל המעשה, אלא לפי רוב מספר המעשה. וזה, שהמעלות אמנם יושגו בכפול מעשי הטוב פעמים רבות, ובוה יושג הקנין, לא בשיעשה האדם מעשה אחד גדול ממעשי הטוב, שבוה לבדו לא יושג קנין. משל זה, שהאדם אם יתן למי שראוי אלף דינר, בפעם אחת ולאיש אחד, לא תושג לו מעלת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול, כמו שתושג למי שיתנדב אלף פעמים באלף דינר, ויתן כל דינר מהם על צד הנדיבות, לפי שזה ייכפל על ידו מעשה הנדיבות אלף פעמים, ויושג קנין חזק, וזה פעם אחת בלבד התעוררה הנפש התעוררות גדולה למעשה טוב, ואחר כך פסקה מזה. וכן בתורה אין שכר מי שפדה אסיר במאה דינר, או נתן צדקה לעני במאה דינר שהיו די מחסורו, כמו מי שפדה עשרה אסירים, או השלים חסרון עשרה עניים, ואפילו בעשרה דינרים. ולזה תקיש. וזה הוא ענין אומרו: לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה.

(4 תלמוד בבלי – מסכת עירובין (סג.)

כל הנותן מתנותיו לכהן אחד - מביא רעב לעולם, שנאמר (שמואל ב' כ') עירא היארי היה כהן לדוד, לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא? אלא: שהיה משגר לו מתנותיו. וכתב בתריה ויהי רעב בימי דוד. רבי אליעזר אומר: מורידין אותו מגדולתו, שנאמר (במדבר ל"א) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו'. אף על גב דאמר להו: לאחי אבא צוה, ואותי לא צוה - אפילו הכי איענש. דכתיב (במדבר כ"ז) ולפני אלעזר הכהן יעמד - ולא אשכחן דאיצטריך ליה יהושע. אמר רבי לוי: כל דמותיב מלה קמיה רביה - אזיל לשאול בלא ולד, שנאמר (במדבר י"א) ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם.

(5 שלחן ערוך – יו"ד (רנו:ט)

לא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד בלבד.

(6 רמ"א – יו"ד (רנו:א)

הגה: ולכן מי שיש לו מזון שבעה ימים, לא יקח מן הקופה ומי שיש לו מזון יום אחד, לא יקח מן התמחוי, כמו שנתבאר לעיל סימן רנ"ג. וצריכים הגבאים שיהיו נאמנים וחכמים וידקדקו על העניים שלא יהיו רמאים. וכל שהגבאי אינו נאמן, אסור ליתן צדקה על ידו (הכל מטור).

(7 תלמוד בבלי – מס' כתובות (סז:)

תנו רבנן: די מחסורו - אתה מצווה עליו לפרנסו, ואי אתה מצווה עליו לעשרו; אשר יחסר לו - אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו; פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורוץ לפניו שלשה מילין. תנו רבנן: מעשה באנשי גליל העליון, שלקחו לעני בן טובים אחד מציפורי ליטרא בשר בכל יום. ליטרא בשר מאי רבותא? אמר רב הונא: ליטרא בשר משל עופות. ואיבעית אימא: בליטרא בשר ממש. רב אשי אמר: התם כפר קטן היה, בכל יומא הוה מפסדי חיותא אמטולתיה. ההוא דאתא לקמיה דרבי נחמיה, אמר ליה: במה אתה סועד? א"ל: בבשר שמן ויין ישן. רצונך שתגלגל עמי בעדשים? גלגל עמו בעדשים ומת, אמר: אוי לו לזה שהרגו נחמיה! אדרבה, אוי לו לנחמיה שהרגו לזה מיבעי ליה! אלא, איהו הוא דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי האי. ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר לו: במה אתה סועד? אמר לו: בתרנגולת פטומה ויין ישן. אמר ליה: ולא חיישת לדוחקא דציבורא? א"ל: אטו מדידהו קאכילנא? מדרחמנא קאכילנא! דתנינא: (תהלים קמ"ה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, בעתם לא נאמר אלא בעתו - מלמד, שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו. אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזיא ליה תליסרי שני, ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן, אמר: מאי דקמא? א"ל: נענתי לך, קום אכול. תנו רבנן: אין לו ואינו רוצה להתפרנס, נותנין לו לשום הלואה וחזורין ונותנין לו לשום מתנה, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: נותנין לו לשום מתנה וחזורין ונותנין לו לשום הלואה. לשום מתנה הא לא שקיל! אמר רבא: לפתוח לו לשום מתנה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס, נותנין לו לשום מתנה וחזורין ונפרעין ממנו. חזורין ונפרעין הימנו, תו לא שקיל! אמר רב פפא: לאחר מיתה. ר"ש אומר: יש לו ואינו רוצה להתפרנס - אין נזקקין לו, אין לו ואינו רוצה להתפרנס - אומרים לו הבא משכון וטול, כדי שתזווח דעתו עליו. ת"ר: (דברים ט"ו) העבט - זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס, שנותנים לו לשום הלואה וחזורין ונותנין לו לשום מתנה, תעביטנו - זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס, שנותנין לו לשום מתנה וחזורין ונפרעין הימנו לאחר מיתה, דברי ר' יהודה; וחכ"א: יש לו ואינו רוצה להתפרנס - אין נזקקין לו, ואלא מה אני מקיים תעביטנו? דברה תורה כלשון בני אדם.

(8) תלמוד בבלי – מס' כתובות (נ.)

המבזבז - אל יבזבז יותר מחומשו. תניא נמי הכי: המבזבז - אל יבזבז יותר מחומשו, שמא יצטרך לבריות; ומעשה באחד שבקש לבזבז [יותר מחומשו] ולא הניח לו חבירו, ומנו? רבי ישבב, ואמרי לה רבי ישבב, ולא הניחו חבירו, ומנו? רבי עקיבא. אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? + בראשית כ"ח + וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך. והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא! אמר רב אשי: אעשרנו לכתרא כי קמא, אמר רב שימי בר אשי: ושמועות הללו מתמעטות והולכות, וסימניך: קטנים כתבו ובזבזו. אמר רב יצחק: באושא התקינו, שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתים עשרה שנה, מכאן ואילך יורד עמו לחייו. איני? והא אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת: בציר מבר שית לא תקביל, בר שית קביל וספי ליה כתורא! אין, ספי ליה כתורא, מיהו אינו יורד עמו לחייו עד לאחר שתיים עשרה שנה. ואב"א, לא קשיא: הא למקרא, הא למשנה; דאמר אביי, אמרה לי אם: בר שית למקרא, בר עשר למשנה, בר תליסר לתעניתא מעת לעת, ובתינוקת - בת תריסר. אמר אביי, אמרה לי אם: האי בר שית דטרקא ליה עקרבא ביומא דמישלם שית - לא חיי; מאי אסותיה? מרתא דדיה חירותא בשיכרא, נשפייה ונשקיייה. האי בר שית דטריק ליה זיבורא ביומא דמישלם שית - לא חיי; מאי אסותיה? אצותא דדיקלא במיא, נשפייה ונשקיייה. אמר רב קטינא: כל המכניס את בנו פחות מבן שש - רץ אחריו ואינו מגיעו. איכא דאמרי: חבירו רצין אחריו ואין מגיעין אותו. ותרווייהו איתנהו, חליש וגמיר. איבעית אימא: הא דכחיש, הא דבריא. אמר רבי יוסי בר חנינא: באושא התקינו, האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה - הבעל מוציא מיד הלוקחות. אשכחיה רב יצחק בר יוסף לר' אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאושא, אמר ליה: מאן מרה דשמעתא דאושא? אמר ליה: רבי יוסי בר חנינא; תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה. (תהלים ק"ו) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת - וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? דרשו רבותינו שביבנה, ואמרי לה רבי אליעזר: זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים. רבי שמואל בר נחמני אמר: זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן. (תהלים קי"ב) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד - רב הונא ורב חסדא, חד אמר: זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר: זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאלין לאחרים. (תהלים קכ"ח) וראה בנים לבניך שלום על ישראל - אמר רבי יהושע בן לוי: כיון שבנים לבניך שלום על ישראל, דלא אתי לידי חליצה ויבום. רבי שמואל בר נחמני אמר: כיון שבנים לבניך שלום על דיני ישראל, דלא אתי לאינצויי.

(9) רמ"א – יו"ד (רנ:א)

הגה: ונראה דכל זה בגבאי צדקה, או רבים ביחד, אבל אין היחיד מחוייב ליתן לעני די מחסורו, אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן היחיד, אם ידו משגת. (ב"י ודלא כמשמעות הטור, וכמו שנתבאר סימן רמ"ט).

(10) רמב"ם – ספר המצוות (ל"ח רלב')

והמצוה הרלב"ב היא שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע חולשת ענינים ויכלתנו להחזיק בהם והוא אמרו יתעלה (שם) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון. וזה אזהרה מלקנות מדת הכילות והאכזריות שתמנע מעשות הראוי:

(11) רמב"ם – הל' מתנות עניים (ז:א)

מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר פתוח תפתח את ירך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך.

(12) אגרות משה – יו"ד ב' (קטו')

בענין התעסקות לייסד בעיר ישיבה ללמד לתשב"ר ולבנות מקוה מה קודם כ"ח שבט תשכ"ט. מע"כ ידידי הרב הגאון מהר"ר פסח ריימאן שליט"א הרב דבראנזוויק.

ובדבר הנידון מי קודם להתעסק עבודה בעיר אם לקיים ישיבה ללמד לתשב"ר תורת השי"ת קדים מחמת שבלא זה ח"ו יתחנכו בבתי ספר של המדינה שהוא ללא תורה וללא מצות וללא דרך ארץ, או מקוה קדים שלא להכשל ח"ו באיסור כרת, הרי הוא פשוט שבמקום שיש מקואות כשרות לא רחוק מהעיר כהא דעליזאבעט שהיא סמוכה לבראנזוויק שיש שם מקוה כשרה, שהצורך לבנות מקוה בבראנזוויק הוא בשביל לילי שבתות וי"ט אין להחשיב זה למכשול, דבשביל לילה אחת ואף שתי לילות אין לחוש לשומרי תורה שיכשלו באיסור החמור דכרת, ונידון הישיבה הוא ביקומה / בקיומה / ליכא שום ספק ושום נידון כלל בזה דענין הישיבה קדים. ואם נידון הישיבה אינו בקיומה שהיא כבר מתקיימת ועומדת אך שהוא בענין להקל על המתעסקים מעט, ונמצא שענין המקוה הוא יותר נחוץ דעכ"פ אף שאין לחוש למכשול יש להקדים לדבר מצוה. ולפעמים רחוקים נוגע זה גם לפו"ר שיש מיעוט קטן דנשים שזמן העיבור שלהן מצומצם, ולאחדים יש לחוש להרהור שיצא ח"ו זרע לבטלה עי"ז, יש להיות המקוה קדים. ואם החששות שוין הישיבה קדים משום שהחשש שיתמעטו תלמידים הוא חשש שיעברו על כל מצות התורה החמורות ביותר כמו שבת וגם כפירה ח"ו בה' ובתורתו שלזה יש לחוש יותר. ועיין באו"ח סימן ש"ו סעיף י"ד ובב"י ובמג"א ס"ק כ"ח כ"ט לענין הצלה מאיסורים, ומשם יש ללמוד מכ"ש לענין השתדלות והתעסקות שיש להתעסק קודם בדבר ישיבה שהוא במדינה זו הצלה מכפירה ומכל איסורין שבתורה לא רק על אלו הילדים אלא גם לדורות הבאים, שלכן ברוב הפעמים הישיבה קדים, ורק אם להישיבה אין שום חשש כלל ולהמקוה יש חששות המקוה קדים. וכתר"ה שהוא רב העיר ועליו מוטל לראות בכל צרכי העיר צריך להחליט כשצריכין לעשות גביית ממון עבור הישיבה וגביית ממון עבור מקוה איך הוא העובדא לפ"מ שכתבתי וכפי שיחליט ויורה לעשות הוא נאמן וכן יצטרכו לעשות.

(14) רש"י – מס' ב"מ (עא. ד"ה עניי עירך)

עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת - דהנך הוו עמך טפי.

(15) משנה – מס' אבות (א:יד)

הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי: